

เมืองอุบลราชธานีในประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย พ.ศ. 2477 – 2530*

ธนิยพงศ์ สารรัตน์**

บทคัดย่อ

บทความนี้ศึกษาการปรากฏของ “เมืองอุบลราชธานี” ในประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย พ.ศ. 2477 – 2530 ที่บันทึกโดยคนท้องถิ่น รวมทั้งศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการบันทึกผลการศึกษาพบว่า หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 สังคมรัฐประชาชาติเอื้อให้คนอุบลราชธานีเคลื่อนไหวทางการเมืองและวัฒนธรรม อีกทั้งการเผยแพร่อุดมการณ์ชาตินิยมของรัฐไทยและลาว ได้กระตุ้นให้คนท้องถิ่นเริ่มศึกษาประวัติศาสตร์ของตนเอง โดยเฉพาะเรื่องชาติพันธุ์ที่สัมพันธ์กับลาว ความรุ่งเรืองทางวัฒนธรรม วีรกรรมของวีรชนท้องถิ่นพร้อมกันนั้นได้รื้อฟื้นวรรณกรรมพื้นบ้านจำนวนมาก แสดงถึงความพยายามของคนท้องถิ่นเพื่อสร้างตัวตนให้มีจุดยืนบนพื้นที่รัฐประชาชาติ ต่อมาระหว่าง พ.ศ. 2500 ถึง พ.ศ. 2530 การพัฒนาท้องถิ่นทำให้ความสัมพันธ์ของเมืองอุบลราชธานีกับรัฐไทยมั่นคงขึ้น อีกทั้งการขยายตัวทางการศึกษา ทำให้โครงเรื่องงานเขียนประวัติศาสตร์อุบลราชธานีอยู่ภายใต้บริบทรัฐไทยมากขึ้น นอกจากนี้ยังเกิดการขยายการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องเมืองอุบลราชธานีสู่นักวิชาการท้องถิ่นอย่างกว้างขวาง

คำสำคัญ : เมืองอุบลราชธานี, ประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย, พัฒนาการ, ประชาชนชาวบ้าน

* ประเด็นและเนื้อหาส่วนใหญ่ในบทความนี้เก็บความและปรับปรุงเพิ่มเติมจากปริญญาพนธ์สาขาประวัติศาสตร์ของผู้เขียนที่กำลังทำอยู่เรื่อง “พัฒนาการของประวัติศาสตร์นิพนธ์เมืองอุบลราชธานี (พ.ศ. 2477 – ปัจจุบัน)” เพื่อเสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ; และด้วยข้อวิจารณ์เพิ่มเติมของผู้ทรงคุณวุฒิที่ให้ข้อคิดเห็นที่เป็นประโยชน์หลายประการและชี้ให้เห็นข้อผิดพลาดบางประการ ผนวกกับข้อจำกัดด้านปริมาณของบทความ ในที่นี้จึงจะรายละเอียดบางประการ ซึ่งผู้เขียนจะเสนอในปริญญาพนธ์

** นิสิตระดับปริญญาโท สาขาประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

Abstract

This article aims to examine the appearances of “Ubon Ratchathani” in Thai historiography during 1934 – 1987 A.D. recorded by locals, and also study factors affecting to record. This article also aims to find out, after the 1932 Revolution, the National state allowed people in Ubon Ratchathani had political and cultural movement. In addition, the locals had been triggered by the propagation of nationalism in the Thai and Lao states to study their own history, especially ethnic relationships with Lao, cultural prosperity, local heroes, and restored a lot of local literatures. These reflected that the locals strived to create their own identities in the National state. Consequently, from 1957 to 1987, the local development has caused much stable relationship between Ubon Ratchathani and the Thai state. Besides, education improvement has made outline of Ubon Ratchathani history much more under the context of the Thai state. More complicated perspectives on Ubon Ratchathani were introduced, which helped local scholars to expand their research in the area of Ubon Ratchathani Studies.

Keywords : Ubon Ratchathani, Thai historiography, Development, Local Philosopher

ความนำ

ประวัติศาสตร์คือการค้นหาความจริงจากหลักฐานที่มนุษย์สร้างสรรค์ขึ้น การศึกษาประวัติศาสตร์นิพนธ์หรืองานเขียนประวัติศาสตร์มีจุดประสงค์เพื่อให้เกิดความเข้าใจเรื่องราวทางประวัติศาสตร์จากผลผลิตทางความคิดของคนในสังคม อีกทั้งช่วยสะท้อนความสนใจของผู้ศึกษาประวัติศาสตร์แต่ละสมัย กล่าวคือเป็นความพยายามเข้าใจงานเขียนประวัติศาสตร์ว่ามีจารีตการเขียนอย่างไร ปัจจัยใดบ้างที่มีอิทธิพลต่อการเขียน ผู้เขียนมีความคิดเกี่ยวกับอดีตที่เขียนอย่างไร มีวิธีศึกษาค้นคว้าเรียบเรียงอย่างไร อีกทั้งการเขียนประวัติศาสตร์มีการเปลี่ยนแปลงในตัวเองอย่างไร (สายชล วรรณรัตน์ 2522: 150) สำหรับประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยอาจแบ่งตามวิธีการอธิบายอดีตได้ 4 ประเภท คือ จารึก ตำนาน (นิยายปรัมปรา นิทานพื้นบ้าน) พงศาวดาร และประวัติศาสตร์ (นาฏวิภา ชลิตานนท์ 2524: 19) โดยมีการบันทึกทั้งประวัติศาสตร์ชาติและท้องถิ่น ซึ่งประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยกระแสหลักตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 ถึงปัจจุบัน โดยมากจะเน้นอธิบายเรื่องศูนย์อำนาจรัฐไทยตั้งแต่สมัยสุโขทัยถึงสมัยรัตนโกสินทร์ เกี่ยวกับสถาบันกษัตริย์ และกลุ่มผู้ปกครองในกิจกรรมด้านการเมือง การสงคราม และการศาสนาเป็นหลัก เป็นที่น่าสังเกตว่าเรื่องท้องถิ่นอื่นๆ ที่ถูกบันทึกในประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยมีปรากฏอย่างเลื่อนราง ดังนั้น การให้ความสำคัญแก่เรื่องท้องถิ่น

อุบลราชธานีในฐานะส่วนหนึ่งของความเปลี่ยนแปลงในบริบทประวัติศาสตร์ไทยจึงควรขยายขอบเขตการศึกษาให้กว้างขวางออกไป

จากข้อเท็จจริงที่ยกมานี้ ประเด็นคำถามที่ผู้เขียนบทความสนใจคือ ปัจจัยอะไรมีผลต่อการอธิบายหรือการบันทึกเรื่องเมืองอุบลราชธานีในประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย และลักษณะเด่นของประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยที่ว่าด้วยเรื่องเมืองอุบลราชธานีเหล่านั้นเป็นอย่างไรภายใต้บริบททางสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองระหว่าง พ.ศ. 2477 - 2530 โดยบทความนี้จะวิเคราะห์การปรากฏของเมืองอุบลราชธานีในประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย* ตั้งแต่ พ.ศ. 2477 ซึ่งมีงานประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยเรื่องเมืองอุบลราชธานีในรูปแบบความเรียงเชิงวิชาการตีพิมพ์ครั้งแรกในชื่อ **ประวัติศาสตร์จังหวัดอุบลราชธานี** ของ นิล พันธุ์เพ็ง โดยเป็นผลผลิตของปราชญ์ชาวบ้านที่อาศัยแนวคิดท้องถิ่นเป็นแกนกลางในการอธิบายอดีตของท้องถิ่นเองและมีการขยายประเด็นศึกษาเพิ่มเติมอย่างสืบเนื่องจนถึง พ.ศ. 2530 เมื่อการผลิตงานประวัติศาสตร์นิพนธ์เมืองอุบลราชธานีเริ่มมีประเด็นหลากหลายกว่าทศวรรษก่อนหน้านี้ครอบคลุมวิถีชีวิต ชาติพันธุ์ และวัฒนธรรม รวมถึงเริ่มมีนักวิชาการภายนอกและภายในท้องถิ่นผลิตงานเกี่ยวกับประวัติศาสตร์อุบลราชธานีมากขึ้น

สาเหตุที่ผู้เขียนสนใจศึกษาเรื่องราวของเมืองอุบลราชธานีที่ปรากฏในประวัติศาสตร์ไทยหรือประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย เนื่องจากผู้เขียนเห็นว่าการทำงานวิทยานิพนธ์หรือการศึกษาเรื่องราวของเมืองอุบลราชธานีในสาขาประวัติศาสตร์นั้น แม้จะมีอยู่จำนวนหนึ่งก็ตาม แต่ส่วนใหญ่เป็นเรื่องบทบาท ความสำคัญ หรือการเปลี่ยนแปลงของสังคมเมืองในบริบทต่างๆ รวมทั้งเรื่องเฉพาะอื่นๆ ซึ่งการศึกษาวิเคราะห์เชิงประวัติศาสตร์นิพนธ์ยังไม่ปรากฏ มีแต่เพียงการศึกษาในภาพรวมที่คาบเกี่ยวกับเรื่องเมืองอุบลราชธานีหรือการศึกษาสถานภาพความรู้เบื้องต้นเท่านั้น เช่น

1. **กลุ่มงานที่ศึกษาพัฒนาการของการเขียนประวัติศาสตร์นิพนธ์** เช่น **ประวัติศาสตร์นิพนธ์อีสาน : การศึกษาเชิงวิเคราะห์ประเพณีการจดบันทึกประวัติศาสตร์หัวเมืองอีสานถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20** โดย อรรถ นันทจักร์ (2529) ซึ่งศึกษาพัฒนาการของจารีตการบันทึกประวัติศาสตร์ของคนพื้นเมืองในบริเวณหัวเมืองอีสานและลาวตั้งแต่ยุคเริ่มต้นจนถึงก่อนสมัยรัชกาลที่ 5 พบว่าระยะแรกจารีตการบันทึกประวัติศาสตร์ของคนอีสาน

* ในที่นี้บันทึกเรื่องเมืองอุบลราชธานีในประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย หมายถึง งานเขียนประวัติศาสตร์สมัยใหม่ของคนท้องถิ่นอุบลราชธานีภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 จนถึง พ.ศ. 2530 ที่เกี่ยวเนื่องกับประวัติศาสตร์เมืองอุบลราชธานีหรือประวัติศาสตร์นิพนธ์เรื่องเมืองอุบลราชธานีฉบับภาษาไทย กล่าวคือเป็นการศึกษางานเขียนทางประวัติศาสตร์ไทยหรือประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยที่อธิบายพัฒนาการด้านสังคม วัฒนธรรม การเมืองการปกครอง และเศรษฐกิจที่เกี่ยวข้องกับความเป็นมาของเมืองอุบลราชธานีโดยผู้ทรงภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือผู้ศึกษาและสนใจในประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่ได้รับอิทธิพลจากระเบียบวิธีวิจัยทางประวัติศาสตร์สมัยใหม่

อยู่ภายใต้วัฒนธรรมล้านช้าง ต่อมาจึงรับจารีตการบันทึกตามแบบรัฐไทย ต่อมา อนุชิต สิงห์สุวรรณ (2553) ศึกษา **ประวัติศาสตร์นิพนธ์อีสาน พ.ศ. 2475 ถึงสิ้นทศวรรษ 2520** ซึ่งกล่าวถึงพัฒนาการของการเขียนประวัติศาสตร์สมัยใหม่ของคนพื้นเมืองที่วาดด้วยเรื่องอีสานทั่วไปโดยภาพรวม ซึ่งให้ความสำคัญกับการศึกษาวิเคราะห์งานเขียนที่ค้นพบและว่าด้วยเรื่องราวในพื้นที่อีสานเหนือ และอีสานตอนกลาง ซึ่งให้ภาพประวัติศาสตร์นิพนธ์เรื่องเมืองอุบลราชธานียังไม่ชัดเจนนัก

2. กลุ่มงานที่ศึกษาสถานภาพการศึกษาประวัติศาสตร์เมืองอุบลราชธานี เช่น “สถานภาพการศึกษาประวัติศาสตร์เมืองอุบลราชธานีโดยสังเขป” โดย อรรถ นันทจักร (2537), “สถานภาพของการวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น : กรณีอีสาน ระหว่าง พ.ศ. 2503 – 2535” โดย ฉลอง สุนทราวาณิชย์ (2544), **ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น** โดย ดารารัตน์ เมตตาริกานนท์ (2548), **สถานภาพความรู้ประวัติศาสตร์เมืองอุบลราชธานี** โดย สมศรี ชัยวงษ์ชยา และ คณะ (2550), **ครึ่งศตวรรษแห่งการค้นหาและเส้นทางสู่นาคตประวัติศาสตร์ท้องถิ่นไทย : ว่าด้วยความเป็นมา สถานภาพ แนวคิด วิธีการศึกษา และบทบาทในสังคมปัจจุบัน** โดย ยงยุทธ ชูแว่น (2551) และ **แนวคิดและแนวทางการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น** โดย ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ (2554) เป็นต้น ซึ่งได้รวบรวม จัดกลุ่ม และวิเคราะห์พัฒนาการของงานเขียนประวัติศาสตร์อุบลราชธานีที่สัมพันธ์กับการศึกษาประวัติศาสตร์ไทยสมัยใหม่ในช่วงที่มีการผลิตงานมาก และเน้นเฉพาะเล่มสำคัญในแหล่งเก็บเอกสารของท้องถิ่นซึ่งถูกอ้างอิงแพร่หลาย โดยยังสำรวจไม่ครอบคลุมงานเขียนอีกจำนวนหนึ่งซึ่งถูกผลิตโดยคนพื้นเมืองและงานเขียนของนักวิชาการในแหล่งเก็บเอกสารส่วนกลาง และผู้เขียนมองว่าแม้จะมีการประเมินสถานภาพการศึกษาประวัติศาสตร์อุบลราชธานีที่มีผู้ศึกษาวิจัยกันมาแล้ว แต่ผลการศึกษายังมีข้อจำกัด เช่น บางผลงานทำไว้นานแล้ว ไม่ทันกับความเปลี่ยนแปลงซึ่งต่อมาก้าวหน้าอย่างมาก บางผลงานขาดการทำงานที่ละเอียดอ่อนต่อการพินิจพิเคราะห์ รวมทั้งความไม่เคยชินกับลักษณะเฉพาะของท้องถิ่น ดังนั้น ประเด็นสถานภาพ/พัฒนาการการบันทึกประวัติศาสตร์อุบลราชธานียังมีแนวทางวิเคราะห์ต่อไปได้อีก

ด้วยเหตุที่ภาพของเมืองอุบลราชธานีที่เป็นภาพกว้างๆ อันเป็นพื้นฐานในการศึกษาประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยเรื่องเมืองอุบลราชธานียังขาดหายไปในการศึกษาวิจัย หากจะมีกล่าวถึงบ้างก็จำกัดอยู่แต่เรื่องราวของเมืองที่สัมพันธ์กับประวัติศาสตร์ชาติเป็นหลัก และแม้ว่าการศึกษาประวัติศาสตร์นิพนธ์อุบลราชธานีมีการเปลี่ยนแปลงแบบเดียวกับการศึกษาประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยสมัยใหม่ แต่ประเด็นเรื่องเมืองอุบลราชธานีในประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยหรือพัฒนาการงานเขียนประวัติศาสตร์เมืองอุบลราชธานียังไม่มีผู้ศึกษาอย่างจริงจัง ดังนั้น ผู้เขียนจึงสนใจค้นคว้าเรื่องเมืองอุบลราชธานีที่ถูกบันทึกโดยคนพื้นเมืองและปรากฏในงานประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยสมัยใหม่ (หลัง พ.ศ. 2475 ถึงราวสิ้นทศวรรษ 2520) ว่ามี

ความเปลี่ยนแปลงไปอย่างไรภายใต้บริบทของสังคมไทย นอกจากนี้ ผู้เขียนได้นำเสนอสิ่งใหม่ในระเบียบวิธีวิจัย ตรงที่ให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์งานเขียนเรื่องเมืองอุบลราชธานีที่ผลิตโดยปราชญ์เมืองอุบลราชธานีโดยตรง ซึ่งเป็นการบันทึกที่ใช้หลักฐานท้องถิ่นและความเชื่อที่ปรากฏในท้องถิ่นเป็นหลักร่วมกับเอกสารส่วนกลาง โดยแบ่งเป็น 3 ช่วงตามลักษณะการบันทึกและระยะเวลา ทั้งนี้จะกล่าวถึงการบันทึกเรื่องเมืองอุบลราชธานีในประวัติศาสตร์นิพนธ์ล้านช้างและไทยแบบจารีตเดิม คือ “พื้น” และ “พงศาวดารเมือง” พอสังเขปด้วย เพื่อเชื่อมโยงกับประเด็นศึกษา ดังนี้

1. เมืองอุบลราชธานีในประวัติศาสตร์นิพนธ์ล้านช้างและประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยแบบจารีต

ในงานประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย เมืองอุบลราชธานีเป็นเมืองที่ก่อตั้งร่วมสมัยกับกรุงเทพฯ แต่ในกรณีเรื่องราวเมืองอุบลราชธานีภายใต้การเขียนประวัติศาสตร์แบบจารีตก่อนการเข้ามามีอำนาจของรัฐไทย ช่วงแรกจะมีชนแบบล้านช้างเป็นหลัก (ประวัติศาสตร์นิพนธ์ล้านช้างที่เกี่ยวข้องกับเมืองอุบลราชธานี) เนื่องจากภาคอีสานหรือภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย รวมทั้งอาณาบริเวณบ้านเมืองอุบลราชธานีในอดีต (ก่อนตั้งเมือง) เป็นส่วนหนึ่งทางการเมืองและวัฒนธรรมของอาณาจักรล้านช้างที่สถาปนาขึ้นทางฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงในราวพุทธศตวรรษที่ 19 มีเมืองเชียงตุง เชียงทอง หรือเมืองขวา (หลวงพระบาง) เป็นศูนย์กลางความเจริญ (สุวิทย์ ธีรศาสตร์ 2549: 56) ดังนั้น คนอุบลราชธานีจึงมีความสัมพันธ์แนบแน่นกับคนล้านช้าง ทั้งชาติพันธุ์ ภาษา คติความเชื่อ วัฒนธรรม รวมถึงการมีความทรงจำทางสังคมร่วมกัน ดังปรากฏในการบันทึกประวัติศาสตร์แบบ “พื้น”^{*} อันเป็นประเพณีนิยมของผู้คนแถบนี้ในต้นพุทธศตวรรษที่ 24 เป็นต้นมา ได้แก่ “พื้นเมืองอุบล” (อรุณ นันทจักร 2537: 25) เป็นงานเขียนเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของคนลาวกลุ่มพระวอพระตา การสร้างบ้านแปงเมืองอุบลราชธานี เรื่องราวเหล่านี้ถูกคละเคล้าไปกับตำนานพื้นบ้าน คติธรรมคำสอน และประเพณีต่างๆ ที่แทรกอยู่ในนั้น และหากพิจารณาดูแล้วเหมือนเป็นการศึกษาประวัติศาสตร์ล้านช้าง ซึ่งนั่นคงไม่ผิด เพราะกระแสการเคลื่อนย้ายของกลุ่มพระวอพระตาก็เป็นพัฒนาการทางการเมืองของอาณาจักรล้านช้างอีกฉากหนึ่งนั่นเอง อีกทั้ง

* พื้น หมายถึง ประวัติความเป็นมาของเหตุการณ์บ้านเมืองในชนบทการบันทึกประวัติศาสตร์แบบจารีตในวัฒนธรรมล้านช้าง ซึ่งเป็นคำที่ปรากฏในเอกสารโบราณอีสานอย่างกว้างขวาง และครอบคลุมความหมายตำนานและพงศาวดารที่ใช้ศึกษาประวัติศาสตร์เมืองในบริเวณศูนย์อำนาจรัฐไทย ถือเป็นกรบันทึกเรื่องเมืองอุบลราชธานีในประวัติศาสตร์นิพนธ์ล้านช้างชุดแรก ขณะเดียวกันบันทึกเรื่องเมืองอุบลราชธานีในประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยช่วงนี้ก็เริ่มมีปรากฏแล้ว ได้แก่ จารึกการสร้างวัดและพระพุทธรูป ที่ทำขึ้นด้วยเหตุผลทางศาสนา ไม่กล่าวถึงเรื่องราวที่สืบเนื่อง บอกเพียงใครสร้างอะไร เมื่อไร เพื่ออะไรเท่านั้น ดังนั้น จารึกจึงอยู่นอกขอบเขตการศึกษา ผู้เขียนจึงเริ่มกล่าวถึงบันทึกเรื่องเมืองอุบลราชธานีในประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยชุดแรก คือ พงศาวดารเมือง เป็นสำคัญ

จารีตการบันทึกแบบ “พื้น” นี้ยังมีจุดมุ่งหมายเพื่อเชื่อมประสานกลุ่มชนพื้นเมืองที่หลากหลายให้เกิดสำนึกความเป็นลาวร่วมกันภายใต้อำนาจรัฐจักรวรรดิล้านช้างด้วย (อรรถ นันทจักร์ 2537: 47)

ในตอนกลางพุทธศตวรรษที่ 25 (ระหว่าง พ.ศ. 2430 – 2437) ประเทศไทยได้ปฏิรูปประเทศเพื่อสร้างรัฐสมัยใหม่โดยการจัดการปกครองแบบเทศาภิบาล (ยกเลิก พ.ศ. 2476) ที่ทำให้เมืองอุบลราชธานีถูกผนวกเข้ากับภูมิศาสตร์รัฐไทยตั้งแต่ พ.ศ. 2436 เป็นต้นมา (ไพฑูริย์ มีกุล 2515: 57) และเพื่อให้ประชาชนสำนึกในความเป็นชาติร่วมกัน ประเทศไทยได้ถ่ายทอดความรู้ทางภาษาและวัฒนธรรมสู่ท้องถิ่น รวมถึงการเรียบเรียงประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยในรูปแบบ “พงศาวดารเมือง” ที่ถือเป็นการสร้างความรับรู้เกี่ยวกับกลุ่มชนรอบข้างที่รัฐสนับสนุนให้ข้าราชการท้องถิ่นเรียบเรียงขึ้น (อรรถ นันทจักร์ 2535: 1) มีการลดทอนปรัมปราคติ เช่น ตำนานการเกิดแม่น้ำโขง และนิทานพื้นบ้านอื่นๆ ซึ่งเป็นความทรงจำร่วมของคนท้องถิ่นในงานเขียนลง โดยเน้นเรื่องสัมพันธ์ภาพระหว่างเมืองอุบลราชธานีกับส่วนกลางมากขึ้น นับเป็นความพยายามของรัฐไทยเพื่อลดทอนความเป็นลาว แล้วสวมทับความเป็นไทยด้วยแบบแผนการบันทึกพงศาวดารให้คนท้องถิ่น และจากการที่เรื่องราวเมืองอุบลราชธานีถูกรวมเข้าสู่การเขียนประวัติศาสตร์ชาตินั้น ทำให้องค์ความรู้เรื่องเมืองอุบลราชธานีมีความเปลี่ยนแปลงไปพร้อมกับกระแสการเปลี่ยนแนวการเขียนประวัติศาสตร์ไทยด้วย เห็นจากบันทึกเรื่องเมืองอุบลราชธานีในประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย เช่น **พงศาวดารหัวเมืองมณฑลอีสาน** ของ หม่อมอมรวงศ์วิจิตร (ม.ร.ว.ปฐม คนจร) และ **พงศาวดารภาคอีสาน** ของ พระยาสุนทรราชเดช (แช่ ประทุมชาติ) เป็นต้น ที่กล่าวถึงสัมพันธ์ภาพระหว่างเมืองอุบลราชธานีกับรัฐไทยเป็นหลัก

อย่างไรก็ตาม ยังพบว่า งานเขียนบางชิ้นยังคงลักษณะของ “พื้น” อยู่โดยปรับให้เข้ากับจารีตพงศาวดาร ได้แก่ **พงศาวดารเมืองอุบลราชธานี** ฉบับเอกสารพิมพ์ตีตชุดกระดาษฝรั่งของแผนกกลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก สำนักหอสมุดแห่งชาติ (ไม่ปรากฏผู้แต่ง ปีที่แต่ง และไม่ได้รับการตีพิมพ์) สันนิษฐานว่าเป็นผลงานของชนชั้นนำกรุงเทพฯ ที่เข้ามาปฏิบัติการในพื้นที่เมืองอุบลราชธานี ซึ่งมีเนื้อหาสอดคล้องกับงานของหม่อมอมรวงศ์วิจิตรหลายแห่ง แต่ส่วนที่เพิ่มเข้ามาคือ การเริ่มต้นเรื่องราวด้วยตำนานพระเจ้าเลียบโลก การเสด็จของพระพุทธองค์ที่ทำให้เกิดพระธาตุเจดีย์ต่างๆ และพระพุทธรูปสำคัญของเมืองอุบลฯ จากนั้นเล่าถึงพัฒนาการเมืองอุบลราชธานี ตั้งแต่การตั้งถิ่นฐานที่บ้านดู่บ้านแก ห้วยแจะระแม ดงอู่ผึ้ง จนเป็นเมืองอุบลราชธานีสมัยรัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 5 (อรรถ นันทจักร์ 2537: 55; สุปียาทาปทา 2548: 63) โดยในข้อความระบุชัดเจนถึงการส่งข้าราชการต่างพระเนตรพระกรรณเข้ามาในภาคอีสานและอุบลราชธานี จึงพอเชื่อได้ว่า เอกสารชิ้นนี้ควรบันทึกหลังเหตุการณ์นั้นด้วย นั่นคือต้องบันทึกหลัง พ.ศ. 2434 เพราะเป็นปีที่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพิชิต

ปรีชากรเสด็จมาประทับที่เมืองอุบลราชธานี

เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 การเมืองของรัฐประชาชาติ ได้เอื้อให้คนอุบลราชธานีเคลื่อนไหวทางการเมืองและวัฒนธรรม เพื่อต่อรองเข้าเป็นส่วนหนึ่งของชาติ รวมถึงการบันทึกประวัติศาสตร์ที่ถือเป็นการอธิบายอดีตแบบใหม่ภายใต้ระบบคิดและจารีตการเขียนแบบตะวันตก โดยต้องการนำเสนออัตลักษณ์หรือตัวตนของคนท้องถิ่นที่มีร่วมกับความเป็นลาว เมื่อเข้าสู่ทศวรรษ 2500 จนถึงสิ้นทศวรรษ 2520 การพัฒนาประเทศได้หล่อหลอมให้คนอุบลราชธานีมีสำนึกความเป็นไทยมากขึ้น นำมาสู่การสร้างอัตลักษณ์หรือตัวตนความเป็นคนอุบลราชธานีลงบนความทรงจำแห่งชาติของรัฐไทยอย่างลงตัว

2. เมืองอุบลราชธานีในประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยสมัยรัฐประชาชาติ ระหว่าง พ.ศ. 2477 ถึง พ.ศ. 2500

จุดเปลี่ยนสำคัญที่ทำให้ระเบียบวิธีและความคิดในการเขียนประวัติศาสตร์นิพนธ์สมัยใหม่แตกต่างจากเดิม และส่งผลต่อการบันทึกเรื่องเมืองอุบลราชธานีในประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยที่เห็นเด่นชัดภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 เป็นต้นมา โดยมีมูลเหตุจากปัจจัยภายในและภายนอกที่ไม่เพียงแต่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการเมืองไทยเท่านั้น หากยังรวมถึงการเปลี่ยนแปลงจิตสำนึก และมโนทัศน์การรับรู้อดีต ซึ่งส่งผลต่อการบันทึกอดีตที่สะท้อนพฤติกรรมความเชื่อ ปรัชญาชีวิต ค่านิยม และอุดมการณ์ของคนท้องถิ่นด้วย

จากความสัมพันธ์ระหว่างสภาพสังคมของรัฐประชาชาติที่เต็มไปด้วยการเคลื่อนไหวต่อรองของคนกลุ่มต่าง ๆ โดยเฉพาะการเคลื่อนไหวทางการเมืองและวัฒนธรรมของคนท้องถิ่นในพื้นที่การเมืองระบบใหม่ที่นำไปสู่การปรากฏของ “เมืองอุบลราชธานี” ในประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยรูปแบบความเรียงสมัยใหม่เชิงวิชาการ ซึ่งต่างจากประวัติศาสตร์นิพนธ์เมืองอุบลราชธานียุคจารีต ดังพิจารณาจากบริบททางสังคมที่สัมพันธ์กับการบันทึกประวัติศาสตร์ของคนท้องถิ่นสมัยรัฐประชาชาติ

2.1 บริบททางสังคมที่ส่งผลต่อการบันทึกประวัติศาสตร์ของคนอุบลราชธานี

ศูนย์กลางเนื้อหาในประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยสมัยใหม่นั้นสามารถแปรเปลี่ยนตามกาลเวลาและบริบทที่เปลี่ยนแปลงไป โดยเฉพาะอิทธิพลจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตยใน พ.ศ. 2475 ได้กำหนดรูปแบบสังคมขึ้นใหม่ ซึ่งปรับเปลี่ยนความหมายของชาติที่เชื่อมโยงกับสถาบันกษัตริย์มาเป็นชาติของประชาชน หรือ “รัฐประชาชาติ” บริบทการเมืองเช่นนี้เอื้อให้เกิดการเคลื่อนไหวของคนอุบลราชธานีบนพื้นฐานสำนึกท้องถิ่นเพื่อเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของชาติ ขณะเดียวกันได้ส่งผลให้งานเขียนพื้นเมืองอยู่ในมิติท้องถิ่นนิยมด้วย ซึ่งมีบริบท 2 ประการที่ส่งผลต่อการบันทึกประวัติศาสตร์ของคนพื้นเมือง

ประการแรก คือ การเคลื่อนไหวทางการเมืองในการเข้าไปมีส่วนร่วมในระบบประชาธิปไตยของกลุ่มผู้แทนราษฎรเมืองอุบลราชธานี ได้แก่ ทองอินทร์ ภูริพัฒน์ เสียง ไชยกาล และเนย สุจิมา โดยคนกลุ่มนี้ใช้รัฐสภาเป็นพื้นที่นำเสนอเรื่องท้องถิ่น เรียกร้องให้รัฐบาลใส่ใจพัฒนาจังหวัดตน โดยจะเห็นว่าภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง สถาบันวิทยุกระจายเสียงของรัฐมีรายการใหม่ที่เชิญผู้แทนราษฎรมาบรรยายออกอากาศทางวิทยุในหัวข้อประวัติและความ เป็นอยู่ของราษฎรจังหวัดต่างๆ นอกจากนี้การที่ ส.ส.อุบลราชธานีเข้าร่วมขบวนการเสรีไทยกับนายปรีดี พนมยงค์ เพื่อคัดค้านการทำสงครามกับฝ่ายสัมพันธมิตรช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ทำให้ประเทศไทยไม่ตกอยู่ในฐานะประเทศผู้แพ้สงคราม ซึ่งการเข้ามามีบทบาทของ ส.ส.อุบลราชธานีดังกล่าว แสดงให้เห็นการตื่นตัวของคนอุบลราชธานีต่อการมีส่วนร่วมในการเมืองแบบใหม่ (दारาร์ตัน เมตตาริกานนท์ 2543: 5) ซึ่งหมายรวมถึงการบันทึกประวัติศาสตร์ที่ต้องการสร้างตัวตนท้องถิ่นไว้ในประวัติศาสตร์ชาติด้วยเช่นกัน

ประการที่สอง คือ การรณรงค์ลัทธิชาตินิยมของจอมพล ป.พิบูลสงครามระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 (พ.ศ. 2484 - 2488) ที่ต้องการให้ทุกคนตระหนักถึงความเป็นไทยทางเชื้อชาติ โดยกำหนดผ่านรัฐนิยมให้คนในสังคมปฏิบัติตาม นอกจากนี้ยังเขียนประวัติศาสตร์ชาตินิยม เพื่อปลุกเร้าจิตสำนึกเชื้อชาติไทยที่มีความรักชาติบ้านเมือง ซึ่งกระตุ้นให้ประชาชนชาวบ้านเมืองอุบลราชธานีบันทึกประวัติศาสตร์ท้องถิ่นขึ้น เพื่อแสดงถึงความสำคัญที่มีต่อชาติ เห็นจาก นิล พันธุ์เพ็ง เขียนเรื่อง “ประวัติศาสตร์จังหวัดอุบลราชธานี” ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับการสร้างบ้านแปงเมืองของคนลาวกลุ่มพระวอพระตาและบทบาทเจ้านายพื้นเมือง 4 ท่านที่ปกครองเมืองอุบลราชธานีอันเป็นผลจากการเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารกษัตริย์รัฐไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (นิล พันธุ์เพ็ง 2477: คำนำหน้า ก) และพระพรหมมุนี (อ้วน ติสฺโส) เขียนเรื่อง **ตำนานวัดสุปฏิหาราม** วัดแห่งนี้เป็นโรงเรียนสอนภาษาไทยแห่งแรก และศูนย์กลางของศาสนาพุทธธรรมยุติกนิกายในอีสาน (พระพรหมมุนี (อ้วน ติสฺโส) 2479: คำนำ) งานเขียนสองเรื่องนี้เป็นที่รู้จักแพร่หลาย ดังที่ เต็ม วิชาคย์พจนกิจ กล่าวว่ “การเรียบเรียงเรื่องเมืองอุบลฯ นี้ผู้เขียนใช้เอกสารพื้นเมืองประกอบด้วย หนึ่งในนั้นคือผลงานของมหา นิล ครูหมูน และสมเด็จพระอ้วน ซึ่งเป็นผลงานที่ดีพิมพ์เผยแพร่และถูกรับรู้กว้างขวางในกลุ่มคนวัฒนธรรมไทย - ลาว” (เต็ม วิชาคย์พจนกิจ 2513: คำนำ)

นอกจากนี้ กระแสชาตินิยมลาว ยังช่วยสร้างบรรยากาศการเคลื่อนไหวในหมู่คนอุบลราชธานีด้วยเช่นกัน โดยในทศวรรษ 2480 คนอุบลราชธานีบางกลุ่มได้ร่วมกับขบวนการกู้ชาติลาวในการปลดแอกจากการเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศส (พิมพ์รด พิพัฒน์กุล 2544: 18) อีกทั้งช่วงนี้ยังเกิดการรื้อฟื้นวรรณกรรมอีสาน - ลาว มีการจัดตั้งโรงพิมพ์ในเมืองอุบลราชธานี ได้แก่ โรงพิมพ์ ส.พันธุ์เพ็ง โรงพิมพ์นี้ผลิตงานเขียนประเภทตำนานพื้นบ้าน วรรณกรรมคำสอนเป็นจำนวนมาก รวมถึงพื้นเมืองอุบลบางฉบับด้วย ส่วนใหญ่เป็น

ผลงานของ นิล พันธุ์เพ็ง เกี่ยวกับวรรณกรรมพื้นบ้านอีสานรวมถึงคติสอนใจต่างๆ (อิมใจ ศีรษะภูมิ 2541: 37 - 47) อันส่งผลต่อการบันทึกเรื่องเมืองอุบลราชธานีในประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยต่อมา

2.2 เมืองอุบลราชธานีในประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยสมัยรัฐประชาชาติ ระหว่าง พ.ศ. 2477 - 2500

ความต้องการนำเสนอประวัติศาสตร์และตัวตนท้องถิ่นให้สอดคล้องกับความคิดและสังคมนิพนธ์ประชาชาติที่มีหลากหลาย ทั้งเรื่องแนวคิดประชาธิปไตย สิทธิหน้าที่ของพลเมือง ประเด็นเรื่องชาติพันธุ์ และวัฒนธรรมของประชาชน รวมถึงความคิดของคนในสังคมที่รับรู้ในข้อเท็จจริงเชิงประจักษ์เพิ่มขึ้น สภาวะเช่นนี้ส่งผลให้คนอุบลราชธานีรับวิธีการทางประวัติศาสตร์สมัยใหม่เข้ามาปรับฐานความรู้เรื่องอดีตใน “พื้น/พงศาวดาร” ที่จำกัดเฉพาะเรื่องการเมืองระหว่างผู้นำท้องถิ่นกับผู้นำรัฐให้มีเนื้อหาขยายสู่เรื่องท้องถิ่นมากขึ้น อย่างไรก็ตาม การปรากฏเรื่องเมืองอุบลราชธานีในประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยช่วงนี้มีค่อนข้างน้อย ดังนั้น จึงแบ่งงานเขียนได้เพียงประเภทเดียว คือ งานเขียนประวัติศาสตร์บ้านเมืองที่มีลักษณะการบันทึกแบบ “พื้น/พงศาวดาร” และสอดแทรกงานค้นคว้าด้านวัฒนธรรมท้องถิ่นไว้ภายใน (อรรถ นันทจักร 2540: 6)

งานเขียนประเภทประวัติศาสตร์บ้านเมือง

งานเขียนประเภทนี้สันนิษฐานว่าน่าจะพัฒนาการจาก “พงศาวดารเมือง” สมัยการจัดการปกครองแบบเทศาภิบาล โดยเล่าเรื่องตามลำดับเวลา ส่วนใหญ่เป็นเรื่องสาแหรกวงศ์ผู้นำเมืองเป็นหลัก แต่งานเขียนสมัยนี้มีการอธิบายอดีตที่เป็นประวัติศาสตร์วิชาการแบบความเรียงสมัยใหม่ที่เน้นความถูกต้องน่าเชื่อถือของข้อมูล โดยให้ความสำคัญกับหลักฐานมีระบบอ้างอิงชัดเจน อย่างไรก็ตาม ยังพบคติทางศาสนาเจือปนอยู่ในส่วนเนื้อหา การรู้จักค้นคว้าผ่านหลักฐานต่างๆ ทำให้มีรายละเอียดเพิ่มเติมจาก “พงศาวดารเมือง” ที่แลเห็นสังคมในมิติต่างๆ เพิ่มขึ้น งานเขียนที่ให้ภาพการเปลี่ยนผ่านจารีตการบันทึกดังกล่าวอย่างชัดเจน ได้แก่ **ประวัติศาสตร์จังหวัดอุบลราชธานี** ของ นิล พันธุ์เพ็ง ที่นำเสนอเรื่องราวการประกอบคุณงามความดีของเจ้านายพื้นเมืองทั้ง 4 ท่านที่ได้รับพระบรมราชโองการแต่งตั้งจากราชสำนักกรุงเทพฯ การจัดการศึกษา การพระศาสนา อีกทั้งยังนำเสนอเรื่องคนทั่วไป เช่น การตั้งสมาคมอุบลราชธานีของบรรดาพ่อค้าและข้าราชการในจังหวัดรวมถึงการเคลื่อนไหวของกบฏชาวนา ซึ่งเพิ่มคำอธิบายจาก “พื้น/พงศาวดาร” ซึ่งมองว่า เกิดจากความโง่มงายในลัทธิศาสนาของชาวบ้านมาสู่การให้เหตุผลในมุมมองและความรู้ที่อยู่ภายในท้องถิ่นมากขึ้น โดยนำเสนอบริบทแวดล้อมที่ทำให้เชื่อได้ว่า กบฏชาวนาเหล่านั้นเกิดจากความไม่พอใจต่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 (นิล พันธุ์เพ็ง 2477: 93)

วีรกรรมของพระประทุมวรราชสุริยวงศ์ (เจ้าคำผง) ผู้ก่อตั้งเมืองอุบลฯ เป็นเรื่องราวของเมืองอุบลราชธานีที่ถูกบันทึกในประวัติศาสตร์ นิพนธ์ไทยสมัยรัฐประชาชาติ (จากภาพ) อนุสาวรีย์พระประทุมวรราชสุริยวงศ์ (เจ้าคำผง) ณ ท่งศรีเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ประกอบพิธีเปิดอย่างเป็นทางการเมื่อวันที่ 31 สิงหาคม พ.ศ. 2532

หนังสือ ประวัติศาสตร์จังหวัดอุบลราชธานี ของ นิล พันธุ์เพ็ง พ.ศ. 2477 ถือเป็นกาอธิบายอดีตแบบใหม่ในรูปแบบประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย ที่เป็นการเรียงเชิงวิชาการเล่มแรกเกี่ยวกับเรื่องเมืองอุบลราชธานี

นอกจากนี้ ยังมี **ตำนานวัดสุปฏิญนาราม** ของพระพรหมมุนี (อ้วน ติสฺโส) ถึงแม้จะกล่าวถึงประวัติศาสตร์สถาน แต่ให้ภาพสังคมเมืองอุบลราชธานีช่วงปฏิรูปได้เป็นอย่างดี โดยกล่าวถึงการตั้งถิ่นฐานของชาวเมืองอุบลราชธานี พัฒนาการของวัดสุปฏิญนารามแต่ละสมัย การจัดการศึกษาสมัยใหม่ระยะแรก การเผยแพร่ศาสนาพุทธธรรมยุคิกนิกาย รวมถึงการแทรกเกร็ดความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ในนั้น และเนื้อหาบางส่วนเป็นการสืบทอดขนบการบันทึกประวัติศาสตร์ดั้งเดิม โดยคงแบบแผนการบันทึกสำนวนภาษาถิ่น และมีคติทางศาสนาแทรกในเนื้อหา แต่ “พื้น/พงศาวดาร” สมัยนี้เป็นการนำงานเขียนเดิมมาเรียบเรียงใหม่ โดยใช้หลักฐานอื่นมาประกอบเพื่อเพิ่มความน่าเชื่อถือ เช่น “พื้นขุนบรม” “ตำนานผาแดงนางไอ่” ซึ่งเป็นตำนานการสร้างบ้านแปงเมืองของกลุ่มชนลุ่มแม่น้ำโขงจนถึงปากมูล-ชี โดยแสดงถึงอารยธรรมยิ่งใหญ่ของกลุ่มชนอุบลราชธานี – ลาวที่ถือเป็นคนไทยกลุ่มหนึ่ง และมีแนวคิดสนับสนุนการรวมเผ่าไทยของรัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงครามด้วย ซึ่งกล่าวว่าเป็นการช่วยเหลือญาติพี่น้องฝั่งลาวให้พ้นจากการกดขี่ของอาณานิคมฝรั่งเศส แม้กระทั่งเรื่องราวส่วนหนึ่งได้ถูกเรียบเรียงจากเอกสาร **พื้นเวียง** เป็นเรื่องราวการประกอบวีรกรรมอันห้าวหาญ

ของเจ้าอนุวงศ์ในการต่อต้านอำนาจรัฐไทยโดยมีคนอุบลราชธานีเป็นกำลังพลส่วนหนึ่ง (พระพรหมมุนี [อ้วน ติสฺโส] 2479: 38 - 47) ดังกล่าวถือเป็นส่วนหนึ่งของบันทึกเรื่องเมืองอุบลราชธานีในประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยด้วยเช่นกัน ซึ่งเป็นที่สังเกตว่า งานเขียนเรื่องนี้ข้อสรุปหรือการรับรู้เรื่องวัดสุปฏิญนารามและเมืองที่ตั้งวัดจะเป็นสิ่งเดียวกันในแง่สถานที่ศักดิ์สิทธิ์และมีความสำคัญต่อศาสนาพุทธธรรมยุคิกายในอีสาน เพียงแต่ให้นำหน้าที่การอธิบายความเป็นมาและความสำคัญของวัดสุปฏิญนารามมากกว่าตัวเมืองอุบลราชธานี ทั้งนี้เพื่อพยายามสร้างความศรัทธาต่อความศักดิ์สิทธิ์ของวัดสุปฏิญนารามและพระบุญญาธิการของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในฐานะผู้ปกครองกรุงเทพฯ ที่ทรงริเริ่มให้มีการสร้างและบูรณปฏิสังขรณ์ ส่วนเรื่องราวอื่นๆ ที่ถูกบันทึกจะให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมท้องถิ่นที่มีร่วมกับลาวเป็นสำคัญ (พระพรหมมุนี [อ้วน ติสฺโส] 2479: 109) ซึ่งสะท้อนถึงโครงเรื่องงานเขียนพื้นเมืองที่พยายามอธิบายเรื่องราวที่เชื่อมโยงกับรัฐไทย แต่ยังเน้นเรื่องวัฒนธรรมลาวเอาไว้ โดยจะมีการเปลี่ยนแปลงขนบการบันทึกอย่างชัดเจนในยุคต่อมา

ตำนานวัดสุปฏิญนาราม ฉบับพิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2479 และพิมพ์ครั้งที่ 2 พ.ศ. 2496 โดยใช้ชื่อว่า **ประวัติวัดสุปฏิญนาราม** แสดงถึงขนบการบันทึกเรื่องเมืองอุบลราชธานีในประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยสมัยใหม่ยุคแรกเริ่มที่ผลิตโดยคนท้องถิ่น ซึ่งนำเสนอผ่านประวัติศาสตร์สถานสำคัญในตัวเมือง อันเป็นตัวแทนวัฒนธรรมกรุงเทพฯ ส่วนเรื่องเมืองอุบลราชธานีถูกให้ความสำคัญรองลงมาในฐานะเมืองที่ตั้งของวัดสุปฏิญนาราม

จากข้างต้นจะเห็นว่า เรื่องราวของเมืองอุบลราชธานีในประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยที่ถูกบันทึกโดยคนท้องถิ่นสมัยนี้มุ่งนำเสนอความยิ่งใหญ่ทางเชื้อชาติของชาว (ลาว) อีสานอุบลราชธานี ที่มีความเป็นมาร่วมกับชนชาติไทยตั้งแต่ครั้งขุนบรม และการประกอบวีรกรรมของวีรชนท้องถิ่นที่ทำความผะโยชน์ต่อบ้านเมืองแต่ละสมัย รวมถึงการมีวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นอันดีงาม ซึ่งเป็นลักษณะโครงเรื่องทางประวัติศาสตร์อุบลราชธานี - ลาว ในกรอบประวัติศาสตร์เชื้อชาติไทย อันแสดงถึงเจตจำนงแท้จริงในการขอเข้าไปมีส่วนร่วมในพื้นที่

สังคมของการเมืองระบบใหม่ และจะเห็นว่าสถานภาพการศึกษาประวัติศาสตร์อุบลราชธานี ช่วงนี้จะเริ่มจากจุด ๆ เดียวกัน คือเรื่องการใช้ข้อมูลจากท้องถิ่นในการศึกษาเรื่องราวระยะแรก ดังนั้น รูปแบบและเนื้อหาที่ออกมาจึงเป็นแนวเดียวกันทั้งสิ้น จะมีที่แตกต่างบ้างคือ การศึกษา ช่วงหลัง ๆ ที่มีการใช้ข้อมูลจากส่วนกลาง (กรุงเทพฯ) เข้ามาประกอบ อย่างไรก็ตาม จากงานเขียนพื้นเมืองทั้ง 2 เรื่องสามารถสะท้อนว่า งานวิชาการประวัติศาสตร์เรื่องเมืองอุบลราชธานี ยังให้ความสำคัญแก่นโยบายของรัฐบาลไทยที่มีต่อเมืองอุบลราชธานี หรือเรื่องรัฐไทยโดยมีเมืองอุบลราชธานีที่เป็นเมืองสำคัญในวัฒนธรรมไทย - ลาวเป็นส่วนประกอบ โดยไม่ได้พิจารณาเมืองอุบลราชธานีในแง่ตัวท้องถิ่นเอง นับว่าประเด็นประวัติศาสตร์อุบลราชธานียังไม่ก้าวหน้ามากนัก (อรรถ นันทจักร 2537: 9)

3. เมืองอุบลราชธานีในประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยสมัยพัฒนาการ ระหว่าง พ.ศ. 2500 ถึง พ.ศ. 2530

การปราบปรามปัญญาชน และนักการเมืองฝ่ายซ้ายอย่างหนักภายหลังการรัฐประหารของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ใน พ.ศ. 2501 นำมาสู่การเคลื่อนไหวเข้าร่วมขบวนการคอมมิวนิสต์ของชาวอุบลราชธานี โดยใช้เขตภูพานเป็นที่มั่นสำคัญเพื่อสร้างความเป็นปึกแผ่นให้สูงขึ้น เนื่องด้วยภัยคุกคามจากลัทธิคอมมิวนิสต์ ผนวกกับการที่เมืองอุบลราชธานีมีพื้นที่ติดกับสมรภูมิมินโดจิ้น ทำให้เมืองแห่งนี้ได้รับความสนใจจากรัฐบาลมากขึ้น รัฐได้นำแนวทางพัฒนาเศรษฐกิจแบบทุนนิยมมาใช้เป็นนโยบายหลักเพื่อบริหารประเทศ ทำให้สัมพันธภาพระหว่างคนอุบลราชธานีกับส่วนกลางเหนียวแน่นขึ้น ซึ่งส่งผลต่อการบันทึกเรื่องเมืองอุบลราชธานีในประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยให้อยู่ในโครงเรื่องประวัติศาสตร์ชาติด้วยเช่นกัน

3.1 บริบททางสังคมที่ส่งผลต่อการบันทึกประวัติศาสตร์ของคนอุบลราชธานี

การพัฒนาภาคอีสานตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504 - 2509) ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมขึ้นในเมืองอุบลราชธานีหลายประการ ทั้งด้านกายภาพ เศรษฐกิจ ตลอดจนความรู้สึกนึกคิดของประชาชน ส่งผลให้งานเขียนพื้นเมืองตกอยู่ใต้กระแสประวัติศาสตร์ทางเลือกหลังทศวรรษ 2500 เป็นต้นมา โดยเฉพาะการมีเรื่องราวอยู่ในมิติประวัติศาสตร์ชาติ ในที่นี้จะกล่าวถึงปัจจัยที่มีผลต่อการปรับเปลี่ยนสำนึกคนท้องถิ่น และการบันทึกประวัติศาสตร์เท่านั้น ซึ่งมี 3 ประการ

ประการแรก คือ ช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 จนถึงสิ้นทศวรรษ 2520 ผลกระทบจากสถานการณ์สงครามเวียดนาม (พ.ศ. 2500 - 2520) ส่งผลให้เมืองอุบลราชธานีซึ่งเป็นที่ดินแดนที่ติดกับสมรภูมิมินโดจิ้นได้รับความสนใจจากรัฐบาลด้วยเหตุที่เป็นภูมิภาคล่อแหลมต่อความมั่นคงทางการเมือง ภาพลักษณ์เมืองอุบลราชธานีเรื่องวิถีชีวิตของคนในพื้นที่ ๆ เคยถูกเสนอผ่านสภาผู้แทนราษฎรและสื่อมวลชนภายหลัง พ.ศ. 2475 ได้กลับมาตอกย้ำอีกครั้ง

(เลียง ไชยกาล 2539: 14) บังคับดังกล่าวส่งผลต่อการบันทึกประวัติศาสตร์ของคนพื้นเมืองให้อยู่ภายใต้กรอบความคิดการเป็นส่วนหนึ่งของชาติเช่นกัน

ประการที่สอง คือ การให้ความสำคัญของรัฐต่อการศึกษาศึกษาประวัติศาสตร์และโบราณคดีท้องถิ่นในเชิงการพัฒนาเศรษฐกิจและการเมือง โดยเฉพาะด้านอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว ส่งผลให้ประชาชนชาวบ้านเมืองอุบลราชธานีบันทึกประวัติศาสตร์ขึ้น เพื่อชี้ชวนให้เห็นความสำคัญของท้องถิ่นที่มีความเป็นมาทางประวัติศาสตร์อันยาวนาน มีประเพณีวัฒนธรรมที่น่าสนใจ เห็นจากการเขียนประวัติศาสตร์เมืองอุบลราชธานีที่แพร่หลายมากในสมัยนี้ เช่น **ประวัติวัดศรีทอง และเมืองอุบลราชธานี (อย่างสังเขป)** ของ หมุน โสมะจิติ และงานเขียนเรื่อง **จังหวัดอุบลราชธานีในสมัยพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ ทรงดำรงตำแหน่งข้าหลวงต่างพระองค์** สันนิษฐานว่าเป็นผลงานของ เต็มใจ สิงห์ขุฑิต เป็นต้น

ประการที่สาม คือ การขยายตัวของการศึกษาระดับอุดมศึกษาในท้องถิ่น ซึ่งมีการจัดการเรียนการสอนวิชาประวัติศาสตร์สมัยใหม่ และการจัดกิจกรรมส่งเสริมวัฒนธรรมท้องถิ่นด้านวิชาการ การศึกษาวิจัย การสัมมนาวิชาการ การอนุรักษ์สงวนรักษามรดกวัฒนธรรม และการตั้งองค์กร สมาคม หรือชมรมต่างๆ โดยทำงานร่วมกับภาครัฐ ส่งเสริมการตั้งศูนย์วัฒนธรรมประจำจังหวัดขึ้น รวมถึงมีการศึกษาค้นคว้า และผลิตงานด้านประวัติศาสตร์เป็นจำนวนมาก (นวลอนงค์ ศรีทานนท์ 2557: สัมภาษณ์) เช่น ระลึก ถานี เขียนเรื่องประวัติความเป็นมาของจังหวัดอุบลราชธานี บำเพ็ญ ฦ อุบล เขียนเรื่องเมืองอุบลราชธานีและเมืองยโสธร สิ้น ศรีภา เขียนเรื่องประวัติความเป็นมาของวัดและพัฒนาการของพระพุทธศาสนาในจังหวัดอุบลราชธานี เป็นต้น

3.2 เมืองอุบลราชธานีในประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยสมัยพัฒนาการ ระหว่าง พ.ศ. 2500 - 2530

การเปลี่ยนแปลงสังคมเข้าสู่ยุคใหม่ที่เมืองอุบลราชธานีกับรัฐไทยยุคพัฒนาที่มีความเป็นปึกแผ่นมั่นคงทางกายภาพ การส่งผ่านความคิด ความรู้ในความเป็นไทยทางวัฒนธรรม รวมถึงองค์ความรู้เรื่องประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งชาติผ่านนโยบายการพัฒนา การจัดการศึกษา และการจัดกิจกรรมส่งเสริมวัฒนธรรมท้องถิ่น ส่งผลให้การบันทึกประวัติศาสตร์ของคนท้องถิ่นปรับเปลี่ยน โดยรับวิธีสมัยใหม่เข้ามาใช้มากขึ้น เพื่อปรับฐานความรู้ให้สอดคล้องกับบริบทสังคม โดยสามารถแบ่งประเภทงานเขียนได้ 3 ประเภทคือ

3.2.1 งานเขียนประเภทพื้น/พงศาวดาร

เป็นการสืบทอดจารีตการบันทึกประวัติศาสตร์ดั้งเดิม โดยคงสำนวนภาษา และชนบทแบบ “พื้น/พงศาวดาร” ที่อิงคติศาสนาไว้ แต่สมัยนี้ใช้วิธีการศึกษาแบบใหม่ รู้จักใช้หลักฐานหลากหลาย ทำให้มีข้อเขียนใหม่เกิดขึ้น ต่างจากสมัยก่อนที่นำงานเขียนยุคจารีตมาเรียบเรียง

หรือถอดความเท่านั้น งานเขียนแบบตำนานสมัยนี้ส่วนใหญ่เป็นเรื่องชุมชนโบราณในเมืองอุบลราชธานี โดยเสนอว่า เมืองอุบลราชธานีเป็นแหล่งอารยธรรมเก่าแก่มาก่อน เห็นจากงานเขียนของคณะสงฆ์วัดทุ่งศรีเมือง เขียนเรื่อง **ประวัติเมืองอุบลราชธานีและวัดทุ่งศรีเมือง** เป็นเรื่องราวความเก่าแก่ของอาณาบริเวณบ้านเมืองอุบลราชธานีที่สืบอายุได้ถึงสมัยอาณาจักรอ้ายลาว ซึ่งองค์ความรู้เรื่องเมืองอุบลราชธานีที่ปรากฏผ่านงานเขียนประวัติศาสตร์ มีการปรับเปลี่ยนระยะเวลาการเกิดของเมืองให้นานขึ้น และยังคงกล่าวถึงประวัติศาสตร์และข้อมูลทั่วไปของเมืองอุบลราชธานี เช่น การตั้งถิ่นฐาน ลำดับเจ้าเมือง เหตุการณ์สำคัญเกี่ยวข้องกับเจ้าเมือง และสภาพเมืองยุคมณฑลเทศาภิบาล และกล่าวถึงพัฒนาการของวัดทุ่งศรีเมืองด้วย (คณะสงฆ์วัดทุ่งศรีเมือง 2513: 5 – 6) เรื่อง **ประวัติวัดหลวงเมืองอุบล** หรือ “ประวัติเมืองอุบลราชธานีภาษาชาวอีสาน” ของ มหาสอน ศรีเอก (มหาสอน ศรีเอก 2506: 1) และเรื่อง “เรื่องพระวอพระตา” เรียบเรียงและถอดความโดย จำนวน พันธุมะโน นำเสนอในที่ประชุมวิชาการ “เมืองและชุมชนโบราณในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ” จังหวัดขอนแก่น ระหว่างวันที่ 26 – 29 สิงหาคม พ.ศ. 2529 ศึกษาเรื่องเมืองอุบลราชธานีสมัยแรกตั้ง ส่วนใหญ่เป็นการรวบรวมเอกสารโบราณชิ้นใหม่ หรือสืบค้นเอกสารโบราณ “พื้นเมืองอุบล” มาชำระไว้ ซึ่งอาจเกิดจากการค้นคว้าและสอบถามผู้ใกล้ชิดเหตุการณ์ด้วยโดยกล่าวถึง ความเป็นมาของเมืองอุบลราชธานีที่เป็นต้นกำเนิดของเมืองหลายแห่งในบริเวณลุ่มน้ำมูล – ชีตองล่าง (จำนวน พันธุมะโน 2529: 2 – 3)

นอกจากนี้ ยังมีผลงานเรื่อง **ประวัติเมืองอุบลราชธานีสำนวนอีสานคัดจากโบราณ** ผลงานของ พระราชรัตนโอบล (พิมพ์ นารโท) พิมพ์เป็นบรรณาการงานสมโภชอายุครบ 6 รอบ พระราชรัตนโอบล (พิมพ์ นารโท) เจ้าคณะจังหวัดอุบลราชธานี วันที่ 6 เมษายน พ.ศ. 2530 มีการประพันธ์ในรูปแบบบทร้อยกรองที่มีแบบฉบับน่าสนใจ เช่น เริ่มบทนมัสการโดยการไหว้ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ตามขนบการบันทึกแบบ “พื้น” และกล่าวถึงการตั้งเมืองของขอมโบราณที่สร้างสรรค์ความรุ่งเรืองไว้ในแผ่นดินอุบลราชธานี และกลุ่มคนลาวได้เข้ามาสืบต่อความรุ่งเรืองนั้น สืบเนื่องถึงการตั้งเมืองอุบลราชธานี ตั้งเจ้าเมือง กรมการเมือง จนกระทั่งกรุงเทพฯ ตั้งข้าหลวงมาประจำที่เมืองอุบลราชธานีใน พ.ศ. 2425 คือ พระยาศรีสิงหเทพ (ทัต ไกรฤกษ์) และพระยาภักดีณรงค์ (สิน ไกรฤกษ์) จนถึงสมัยพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร (พ.ศ. 2434 – 2436) (พระราชรัตนโอบล (พิมพ์ นารโท) 2530: คำนำ) เอกสารเหล่านี้ส่วนใหญ่ถูกถอดความและตีพิมพ์เผยแพร่แล้ว ซึ่งได้บันทึกเรื่องราวต่างๆ ที่พาดพิงถึงความเป็น “อุบล” ต่อมา ส่วนเอกสารแวดล้อมอื่นๆ ใช้เป็นเอกสารตรวจสอบเหตุการณ์หรือศักราช เช่น พระราชสาส์นและจดหมายเหตุรายวันทัตสมัยธนบุรี และสมัยรัตนโกสินทร์ เป็นต้น ซึ่งงานเขียนเรื่องนี้เป็นต้นแบบให้แก่งาน **ประวัติเมืองอุบลราชธานี : สำนวนอีสานคัดจากโบราณ** (ต้นฉบับคุณปรีชา พิณทอง) ที่ตีพิมพ์ในเดือนตุลาคม พ.ศ.

2530 (ตีพิมพ์ซ้ำอีกครั้งใน พ.ศ. 2535) อย่างไรก็ดี การศึกษาประวัติศาสตร์อันยาวนานของเมืองอุบลราชธานีก่อให้เกิดการรับรู้และโลกทัศน์ทางประวัติศาสตร์ของคนท้องถิ่นในรูปของ “พื้น/ตำนาน” โดยมีหน้าที่เป็นเครื่องมือสร้างบูรณาการทางวัฒนธรรมในท้องถิ่นสืบมาถึงปัจจุบัน

3.2.2 งานเขียนประเภทประวัติศาสตร์บ้านเมือง

เป็นงานเขียนที่มีจารีตวิชาการอยู่มาก โดยมีการศึกษาค้นคว้า และเรียบเรียงข้อมูลเป็นระบบ ส่วนใหญ่เป็นเรื่องประวัติศาสตร์เมือง จังหวัด และภูมิภาค โดยเน้นเนื้อหาด้านการปกครอง นับตั้งแต่การตั้งเมืองและเจ้าเมือง ตลอดจนจนสาแหรกวงศ์ของเจ้าเมือง นโยบายของรัฐที่ส่งไปยังท้องถิ่นโดยเฉพาะในสมัยรัชกาลที่ 5 การปกครองท้องถิ่น และผลกระทบที่เกิดขึ้น นอกจากนี้ ยังมีข้อมูลพื้นฐานแต่ละท้องถิ่น อันประกอบด้วยสภาพภูมิศาสตร์ ทรัพยากร สถานที่ที่สำคัญทั้งธรรมชาติและวัฒนธรรม งานเขียนประเภทนี้ที่สำคัญ เช่น **ฝั่งขวาแม่น้ำโขง** (เดิมชื่อ **สองฝั่งโขง**) ของ เต็ม วิชาคย์พจนกิจ ซึ่งเริ่มบันทึก พ.ศ. 2490 และตีพิมพ์ พ.ศ. 2499 ต่อมาตีพิมพ์ใหม่ในชื่อ **ประวัติศาสตร์อีสาน** และเป็นคัมภีร์เล่มสำคัญของอีสานที่กล่าวถึงเรื่องราวเมืองอุบลราชธานีไว้ โดยเฉพาะการปฏิรูปมณฑลอีสานสมัยพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ และการปกครองมณฑลอีสานสมัยมณฑลเทศาภิบาล (เต็ม วิชาคย์พจนกิจ 2513: 45) เรื่อง **ประวัติวัดศรีทอง และเมืองอุบลราชธานี (อย่างสังเขป)** พ.ศ. 2505 ของ หมุน โสมะฐิติ ซึ่งเป็นการศึกษาประวัติวัดและเมืองหรือชุมชนหนึ่งในอุบลฯ ช่วงที่กรุงเทพฯ เริ่มขยายอำนาจเข้าไปสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น กล่าวถึงตำนานและเรื่องเล่าอิทธิปาฏิหาริย์ของพระแก้วบุษราคัม ซึ่งอาศัยหลักฐานที่เป็นเอกสารท้องถิ่นเป็นหลักร่วมกับเอกสารส่วนกลาง เป็นการมองภูมิปัญญาที่ได้รับจากภายนอก (วัฒนธรรมหลวง) ในช่วงเวลาต่างๆ (หมุน โสมะฐิติ 2505: 5) ทั้งนี้ในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2505 มิ่งงานพระราชทานเพลิงศพ หม่อมบุญยูน ชุมพล ณ อยุธยา ณ วัดมกุฏกษัตริยาราม ในโอกาสนี้มีการจัดพิมพ์หนังสือเรื่อง **จังหวัดอุบลราชธานีในสมัยกรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ ทรงดำรงตำแหน่งข้าหลวงต่างพระองค์** โดยข้อมูลและเนื้อหาส่วนใหญ่เรียบเรียงจากหนังสือของ เต็ม วิชาคย์พจนกิจ (จังหวัดอุบลราชธานีในสมัยกรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ ทรงดำรงตำแหน่งข้าหลวงต่างพระองค์ 2505: คำนำ) หรือแม้แต่ **อุบลราชธานีในอดีต (พ.ศ. 2335 - 2475)** ของ ระลึก ธาณี ก็ให้ข้อมูลเหล่านี้เช่นกัน โดยงานเขียนเรื่องนี้ถือเป็นประวัติศาสตร์เมืองอุบลราชธานีฉบับทางการเล่มแรก เพราะกล่าวถึงประวัติเมืองต่างๆ ในท้องถิ่นอุบลราชธานีอย่างครบครัน โดยเน้นถึงการสร้างบ้านแปงเมืองของคนลาวกลุ่มต่างๆ สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น และการจัดการปกครองแบบเทศาภิบาลสมัยรัชกาลที่ 5 ที่เป็นการรวมหัวเมืองอุบลราชธานีเข้ากับภูมิศาสตร์รัฐไทยจนถึงการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ซึ่งข้อมูลส่วนหนึ่งเรียบเรียงจากงานวิจัยของ ไพฑูรย์ มีกุล เรื่อง **การปฏิรูปการปกครอง**

มณฑลอีสานสมัยที่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ ทรงเป็นข้าหลวงใหญ่ (พ.ศ. 2436-2453) ใน พ.ศ. 2515 (ระลึก ธาณี 2524: 5 - 7) การให้รายละเอียดอย่างครอบคลุมเช่นนี้ทำให้งานเขียนของระลึกได้รับการอ้างอิงจากงานเขียนของนักอุบลศึกษาและนักอีสานศึกษารุ่นหลังอยู่เสมอจนถึงปัจจุบัน

อย่างไรก็ดี งานเขียนประเภทประเพณีประวัติศาสตร์บ้านเมืองช่วงนี้เริ่มกล่าวถึงเรื่องราวในประเด็นอื่นๆ ของเมืองมากขึ้น เช่น **ประวัติเมืองอุบลฯ** ของ เสนอ นาระคล ที่นอกจากกล่าวถึงการอพยพเข้าตั้งเมืองหนองบัวลำภูของคนกลุ่มพระวอพระตา การตั้งเมืองอุบลราชธานี และการจัดการปกครองเทศบาลของเมืองอุบล การจัดการศึกษาประชาบาลในจังหวัดอุบลราชธานีนับตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 จนถึง พ.ศ. 2509 พระราชบัญญัติการศึกษาระดับต่างๆ การตั้งโรงเรียน การจัดการเรียนการสอน และปัญหาและอุปสรรคในการจัดการศึกษาแล้ว ยังกล่าวถึงข่าวการทำงานของข้าราชการในพื้นที่ การบูรณะโบราณสถาน - วัดถุ ในท้องถิ่น รวมถึงกิจกรรมของลูกเสือชาวบ้านและเหล่ากาชาดด้วย (เสนอ นาระคล 2516: คำปรารภของผู้เขียน)

ตัวอย่างบันทึกเรื่องเมืองอุบลราชธานีในประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยของคนท้องถิ่น
ระหว่าง พ.ศ. 2500 - 2530

3.2.3 งานเขียนประเภทสังคมและวัฒนธรรม

ในสมัยนี้มีการศึกษาค้นคว้าอย่างเป็นระบบ มีเนื้อหาเน้นประวัติศาสตร์ชุมชน ซึ่งบันทึกและเรียบเรียงจากหลักฐานประเภทคำบอกเล่า และพงศาวดารท้องถิ่น ทำให้ภาพอดีตที่ออกมาแตกต่างจากประวัติศาสตร์เมืองที่เน้นเรื่องผู้นำ โดยงานเขียนประเภทนี้นำเสนอเรื่องการตั้งชุมชน การทำมาหากิน คติความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรมของชนกลุ่มน้อย เป็นที่น่าสังเกตว่า ในช่วงกลางทศวรรษ 2500 ถึงต้นทศวรรษ 2510 งานเขียนประวัติศาสตร์ชุมชนส่วนใหญ่เป็นเรื่องราวกลุ่มชาติพันธุ์แถบท้องถิ่นอุบลราชธานีที่ติดกับแม่น้ำโขงอันสัมพันธ์กับกลุ่มชาติพันธุ์แถบเทือกเขาภูพานซึ่งเป็นเขตการยึดครองของคอมมิวนิสต์ แสดงให้

เห็นว่า การเขียนประวัติศาสตร์มีส่วนสัมพันธ์กับการสร้างความมั่นคงภายในรัฐ เช่น **ตำนานเมืองอุบล** ของ ลิน สงเคราะห์ และ **ประวัติวัดวา ศาสนาเมืองอุบล** ของ ลิน ศรีภา กล่าวถึงประวัติการตั้งเมืองอุบลราชธานีโดยเชื้อวงศ์พระวอพระตา เรื่องราวท้องถิ่นและชาติพันธุ์แถบเมืองชายแดนโขงเจียม และประวัติวัดสำคัญในเมืองอุบลฯ เช่น วัดสุปฏิหาราม วัดมหาวนาราม (วัดป่าใหญ่) และวัดทุ่งศรีเมือง เป็นต้น นอกจากนี้ ยังสะท้อนภาพความสามัคคีในท้องถิ่นผ่านพิธีกรรมทางศาสนาด้วย (ลิน สงเคราะห์ 2504: 2; ลิน ศรีภา 2513: คำนำ) หนังสือเรื่อง **พระประวัติและพระกรณียกิจพลตรี พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์** ที่นอกจากเป็นเรื่องประวัติศาสตร์การเมืองการปกครองของเมืองอุบลราชธานีแล้วยังนำเสนอให้ประชาชนและกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ในเมืองอุบลราชธานีสนับสนุนการพัฒนาของรัฐ รวมทั้งการนำเสนอข้อมูลทั่วไปของจังหวัดอุบลราชธานี ได้แก่ สภาพภูมิศาสตร์ ประชากร ประวัติโบราณวัตถุที่สำคัญ ประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่น ประวัติของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ ประวัติการสร้างอนุสาวรีย์ และเรื่องเล่าเกี่ยวกับความศักดิ์สิทธิ์ของอนุสาวรีย์ (มณฑลทหารบกที่ 6 “ค่ายสรรพสิทธิประสงค์” จังหวัดอุบลราชธานี 2513: 9) หลังจากนั้นช่วงกลางทศวรรษ 2510 เป็นต้นมา ประเด็นเรื่องเมืองอุบลราชธานีที่ถูกบันทึกในประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยก็ขยายสู่เรื่องราวกลุ่มชาติพันธุ์ท้องถิ่น เช่นงานเขียนบางส่วนของ เต็ม วิชาคย์พจนกิจ เรื่อง **อีสานในสมัยพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ ทรงดำรงตำแหน่งข้าหลวงต่างพระองค์** เนื้อหาบางส่วนกล่าวถึงผีปู้ตา ผีมหะคักดี เลื้อเมือง และพิธีกรรมเลี้ยงผีเสด็จเจ้าพ่อหอคำ (ผีมหะคักดี [เจ้าพ่อหลักเมือง] เมืองอุบลราชธานี) (เต็ม วิชาคย์พจนกิจ 2514: 5) งานเขียนของระลึก ธาณี เรื่อง **บ้านชีทวน** กล่าวถึงการตั้งถิ่นฐานของคนกลุ่มต่างๆ ในบ้านชีทวน อำเภอเขื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี และมีการจัดทำลำดับสายตระกูลที่สืบเชื้อสายกันมาเป็นลำดับ (ระลึก ธาณี 2527: คำนำหน้า ค) งานเขียนกลุ่มนี้สะท้อนถึงการเริ่มขยายขอบเขตการศึกษาประวัติศาสตร์จากที่เคยจำกัดอยู่ในมิติการเมืองและชนชั้นนำไปสู่การแสวงหาคำอธิบายเรื่องท้องถิ่นอุบลราชธานีในประเด็นอื่นๆ โดยเฉพาะประวัติศาสตร์วัฒนธรรมของท้องถิ่นอุบลราชธานี

จากข้างต้นจะเห็นว่า นับตั้งแต่ พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา การนำเสนอภาพของอดีตที่เคลื่อนไหวไปมาในขอบเขตพื้นที่เมืองอุบลราชธานีที่ปรากฏในประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยมีการเปลี่ยนแปลง ซึ่งก่อนหน้านั้นภาพการเคลื่อนไหวในอดีตของผู้คนยังคงข้ามพรมแดนชาติพันธุ์ไปมาระหว่างไทยกับลาว แต่สมัยนี้ สถานะทางประวัติศาสตร์ของเมืองอุบลราชธานีที่เป็นส่วนหนึ่งของรัฐไทยมีความชัดเจน ทั้งเรื่องขอบเขต ดินแดน และความสัมพันธ์ของคนท้องถิ่นกับรัฐไทยที่มีความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ร่วมกันมาทุกสมัย โดยเฉพาะสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นถึงสมัยรัชกาลที่ 5 จนถึงการมีวัฒนธรรมอันเป็นอัตลักษณ์ประจำถิ่น สิ่งเหล่านี้เป็นความพยายามนำเสนออัตลักษณ์หรือตัวตนทางประวัติศาสตร์ของเมืองอุบลราชธานีในยุคพัฒนา

ซึ่งเมืองอุบลราชธานีมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับรัฐไทยอย่างแท้จริง อย่างไรก็ตาม แม้งานเขียนประวัติศาสตร์ระยะนี้ยังไม่ปรากฏงานศึกษาเรื่องวิถีชีวิตคนในท้องถิ่นอุบลราชธานีอย่างเด่นชัด แต่เรื่องราวทางประวัติศาสตร์ของคนเหล่านี้ยังคงปรากฏเป็นส่วนหนึ่งของงานประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยสมัยใหม่อยู่เสมอ แม้จะไม่มากมายนัก แต่ก็พอทำให้คนท้องถิ่นเข้าใจเรื่องราวในอดีตของตนได้ชัดเจนขึ้น

การศึกษาเรื่องราวของเมืองอุบลราชธานีที่ถูกบันทึกในประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยข้างต้น จึงเป็นรากฐานสำคัญในการพิจารณาความสัมพันธ์ร่วมระหว่างพื้นที่ชายแดนศึกษาของผู้คนที่เคยมีประวัติศาสตร์ร่วมกันมาหลายสมัยโดยปราศจากพรมแดนขวางกั้น โดยเฉพาะพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของเมืองอุบลราชธานีตั้งแต่สมัยล้านช้างจนถึงสมัยธนบุรี และสมัยรัตนโกสินทร์จากเอกสารประวัติศาสตร์ อันจะนำมาสู่ความเป็นเอกภาพในการ “สร้างความรู้ เปิดประตูสู่ออกาสใหม่” กับประเทศเพื่อนบ้านอย่างมีกัลยาณมิตรร่วมกัน

สรุปและส่งท้าย

จากการศึกษาการปรากฏของเมืองอุบลราชธานีในประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยที่ถูกบันทึกโดยคนพื้นเมืองระหว่าง พ.ศ. 2477 - 2530 จากโจทย์ที่ตั้งไว้ตอนแรก จะเห็นว่าช่วงแรกของการเริ่มต้นสู่การปกครองระบบใหม่ อันเป็นผลจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 เป็นต้นมา รวมทั้งความเคลื่อนไหวทางภูมิปัญญาและพลวัตทางสังคม คนอุบลราชธานีจึงพยายามช่วงชิงการนิยามความหมายตัวตนทางประวัติศาสตร์ โดยรื้อฟื้นความเป็นลาวในงานเขียน ทั้งในแง่แบบแผนการเขียนที่คงสำนวนโคลงกลอนท้องถิ่นและคตินิยมแบบตำนานไว้ และการที่มีเนื้อหาที่นำเสนอถึงความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ร่วมกับชนชาติลาว

เมื่อเข้าสู่สมัยพัฒนาในทศวรรษ 2500 ถึงสิ้นทศวรรษ 2520 สัมพันธภาพระหว่างคนท้องถิ่นกับส่วนกลางมีมากขึ้น ทำให้คนอุบลราชธานีสร้างตัวตนความเป็นคนเมืองอุบลราชธานีที่เป็นส่วนหนึ่งของรัฐไทยอย่างชัดเจน ทั้งเรื่องรูปแบบการเขียนประวัติศาสตร์ที่นำเสนอโดยภาษาไทยกลางที่เป็นมาตรฐาน การมีเนื้อหาเน้นช่วงที่เมืองอุบลราชธานีถูกผนวกเข้ากับรัฐไทยปลายสมัยธนบุรีถึงสมัยรัชกาลที่ 5 อันเป็นผลจากนโยบายของรัฐไทยในการพัฒนาพื้นที่ภาคอีสาน ซึ่งได้ปลูกฝังอุดมการณ์ความเป็นไทยลงสู่ท้องถิ่นไปพร้อมกัน โดยผ่านนโยบายการจัดการศึกษา การรณรงค์เผยแพร่ตามสื่อต่างๆ อย่างกว้างขวาง กอปรกับผลกระทบในสถานการณ์สงครามเวียดนามทำให้เมืองอุบลราชธานีซึ่งเป็นดินแดนติดกับสมรภูมิต่อจีนได้รับความสนใจจากรัฐบาลด้วยเหตุผลที่เป็นพื้นที่ๆ ล่อแหลมต่อความมั่นคง

ทางการเมือง ทำให้งานประวัติศาสตร์ท้องถิ่นอุบลราชธานีถูกผลิตภาพรวมมากขึ้น กล่าวคือ การเปิดพื้นที่ให้กับการผลิตงานประวัติศาสตร์นิพนธ์ที่เริ่มมีประเด็นหลากหลาย เช่น การศึกษาสังคม ชุมชน วิถีชีวิตคนท้องถิ่น โดยมีชาวบ้านเป็นศูนย์กลางการศึกษา และยังพิจารณาความสัมพันธ์ของเมืองอุบลราชธานีกับเมืองอื่นๆ ซึ่งเป็นประวัติศาสตร์ที่พิจารณาพลวัตที่เกิดขึ้นในอุบลราชธานีเอง แทนที่จะมองจากศูนย์กลางอำนาจรัฐไทย

การเขียนประวัติศาสตร์ที่เน้นความสำคัญของท้องถิ่นนี้ยิ่งเบ่งบานเมื่อเข้าสู่ช่วงทศวรรษ 2530 ถึงปัจจุบัน ซึ่งกระแสการศึกษาท้องถิ่นได้รับความสนใจมากขึ้น ประเด็นการศึกษาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์อุบลราชธานีก็ได้รับอานิสงส์ ส่งผลให้เกิดการขยายความรู้ประวัติศาสตร์เมืองและท้องถิ่นอุบลราชธานีในหลายด้านทั้งสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม ประเพณี รวมถึงศึกษาจากประวัติศาสตร์บอกเล่าของท้องถิ่นอุบลราชธานีเองโดยอาศัยกรอบทางมานุษยวิทยาในการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่น ทั้งที่ผลิตในจารีตงานวิชาการมากขึ้นโดยปราชญ์ชาวบ้าน นักวิชาการทั้งในและนอกท้องถิ่นอย่างกว้างขวาง และงานที่คาบเกี่ยวอีกส่วนหนึ่งจะเป็นงานวิจัยของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยต่างๆ เป็นส่วนใหญ่ ทำให้ประวัติศาสตร์อุบลราชธานีเป็นประวัติศาสตร์ท้องถิ่นหนึ่งของประเทศไทยที่ช่วยให้เข้าใจอดีตของชาติอย่างรอบด้านขึ้น

ดังนั้น บันทึกเรื่องเมือง “อุบลราชธานีในประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย พ.ศ. 2477 - 2530” โดยเน้นอธิบายเรื่องเมืองอุบลราชธานีเมื่อครั้งเป็นศูนย์กลางมณฑลอีสานในอดีตนั้น ได้สร้างความเชื่อมโยงทางประวัติศาสตร์ที่อธิบายถึงตัวเมืองอุบลราชธานีเข้ากับการอธิบายถึงท้องถิ่นอุบลราชธานีภายหลัง พ.ศ. 2530 ถึงปัจจุบัน ขณะเดียวกันยังเป็นการรวบรวมองค์ความรู้และข้อมูลงานประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยที่เกี่ยวข้องกับเมืองอุบลราชธานีในช่วงศึกษาอย่างเป็นระบบด้วย อีกทั้งยังเพื่อเปิดประเด็นให้มีการถกเถียงงานเขียนประเภทนี้ อันจะเป็นประโยชน์ในการนำไปเป็นฐานข้อมูลลุ่มน้ำโขงศึกษาต่อไป และควรมีการขยายพรมแดนการศึกษาร่วมกันระหว่างการศึกษาด้านประวัติศาสตร์และศาสตร์สาขาอื่นที่เกี่ยวข้องต่อไป

ในการศึกษาประวัติศาสตร์อุบลราชธานีที่สะท้อนจากประวัติศาสตร์นิพนธ์อุบลราชธานีก่อนทศวรรษ 2530 อาจกล่าวได้ว่า มีพัฒนาการพอสมควร เห็นจากการศึกษาที่ค่อนข้างต่อเนื่องแม้จะไม่มากนัก แต่ก็แสดงให้เห็นความพยายามเข้าใจเรื่องต่างๆ และการนำเสนอครั้งนี้คงเป็นแนวทางหนึ่งของการค้นหาความจริงซึ่งต้องทำต่อไป เพราะหมู่บ้านมากมายในอีสานที่ยังรักษาภูมิปัญญาชาวบ้านไว้ ซึ่งยังค้นไม่พบ ดังนั้น ยิ่งเราศึกษาชุมชนโดยเข้าถึงตัว สังเกต และสัมภาษณ์ชาวบ้านเพื่อสร้างองค์ความรู้ ความจริงที่เกิดขึ้นย่อมหลากหลาย และความหลากหลายนั้นเองคือความก้าวหน้าเชิงวิชาการที่ควรกระทำอย่างสืบเนื่อง

การศึกษาพัฒนาการของการเขียนประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจึงจำเป็นต้องการศึกษาประวัติศาสตร์ไทย มิใช่เพียงช่วยให้ใช้งานเขียนเหล่านี้ในฐานะหลักฐานประวัติศาสตร์อย่างมีประสิทธิภาพ หากยังช่วยให้เห็นภาพอดีตชัดเจนขึ้นด้วย เพราะงานเขียนทางประวัติศาสตร์คือประวัติศาสตร์ในตัวของมันเองอยู่แล้ว

บันทึกท้ายเรื่อง

ผู้เขียนขอขอบพระคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ศิริพร ดาบเพชร อาจารย์ที่ปรึกษาปริญญาโทที่แนะนำให้วิเคราะห์และเรียบเรียงงานอย่างกระชับ ตรงประเด็น รวมทั้งกรุณาช่วยตรวจแก้ข้อผิดพลาด ขอบพระคุณคณาจารย์จากสถาบันอุดมศึกษาต่างๆ ในท้องถิ่นที่ให้คำแนะนำและไม่จำกัดกรอบการคิดเกี่ยวกับการวิเคราะห์ประวัติศาสตร์นิพนธ์เรื่อง “เมืองอุบลราชธานี” ขอบพระคุณผู้ทรงคุณวุฒิที่พิจารณาประเมินบทความและให้คำแนะนำในการปรับปรุงแก้ไขอย่างละเอียด แต่ด้วยข้อจำกัดหลายประการ ผู้เขียนทำได้เพียงปรับปรุงบางส่วน ไม่สามารถปรับปรุงได้ตามคำแนะนำทั้งหมด ขอบพระคุณที่กิตติคุณ สิริทรภูมิ พ็องค์ บรรจุน และพีณัฐวิทย์ พิมพ์ทอง รุ่นพี่มหาดบัณฑิตสาขาประวัติศาสตร์ มศว และเพื่อนๆ ปริญญาโทสาขาประวัติศาสตร์ ปีการศึกษา 2554 กัลยาณมิตรผู้มีพระคุณที่คอยช่วยเหลือทั้งแรงกายและกำลังใจอยู่เสมอในช่วงริบเร่ที่สุดของการแก้ไขบทความนี้ และขอบพระคุณอาจารย์ ดร.ธิดานต์ ศรีนารา บรรณาธิการวารสารประวัติศาสตร์ 2557 ที่แนะนำให้ผู้เขียนปรับปรุงข้อเสนอบางส่วนจากปริญญาโทที่กำลังทำอยู่มาเรียบเรียงเป็นบทความเผยแพร่ในครั้งนี้ อย่างไรก็ตาม ข้อบกพร่องที่อาจมีเป็นความรับผิดชอบของผู้เขียน

บรรณานุกรม

หนังสือ

คณะสงฆ์วัดทุ่งศรีเมือง. ประวัติเมืองอุบลราชธานีและประวัติวัดทุ่งศรีเมือง. ม.ป.พ., 2513.

จังหวัดอุบลราชธานีในสมัยพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงสรพลธิประสงค์ทรงดำรงตำแหน่งข้าหลวงต่างพระองค์. กรุงเทพมหานคร: ม.ป.พ. (ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ หม่อมมบุญยืน ชุมพล ณ อยุธยา ณ วัดมกุฏกษัตริยาราม พ.ศ. 2505)

ชีวิตกับเหตุการณ์ของสมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (พิมพ์ ธรรมธโร). กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กองทัพอากาศ, 2509.

ดาร์รัตน์ เมตตาริกานนท์. **ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น**. ขอนแก่น : โครงการผลิตเอกสารทางวิชาการ สาขาประวัติศาสตร์และโบราณคดี มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2548.

เต็ม วิภาคย์พจนกิจ. **ประวัติศาสตร์อีสาน**. กรุงเทพมหานคร : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2513.

เต็ม วิภาคย์พจนกิจ. **อีสานในสมัยพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ ทรงดำรงตำแหน่งข้าหลวงต่างพระองค์**. กรุงเทพมหานคร : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2514. (เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพนายเต็ม วิภาคย์พจนกิจ ณ ฌาปนสถาน วัดสระเกษ วันที่ 19 มิถุนายน พ.ศ. 2514)

นาฏวิภา ชลิตานนท์. **ประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย**. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2524.

นิล พันธุ์เพ็ง. **ประวัติศาสตร์จังหวัดอุบลราชธานี**. พระนคร : โรงพิมพ์ทรงธรรม, 2477.

ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ. **แนวคิดและแนวทางการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น**. กรุงเทพมหานคร : อินทนิล.

ปรีชา พิณทอง. **ประวัติเมืองอุบลราชธานี : สำนวนอีสานคัดจากโบราณ**. อุบลราชธานี : โรงพิมพ์ศิริธรรม, 2535.

พงศาวดารภาคอีสาน โดย พระสุนทรราชเดช (แช่ ประทุมชาติ). พระนคร: ม.ป.พ. (พิมพ์ในงานกฐินพระราชทาน พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าธานีนิวัต พ.ศ. 2472)

พระพรหมมุนี (อ้วน ติสโส). **ตำนานวัดสุปฏิหาราม**. ม.ป.พ. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในการฉลองพระอุโบสถและผูกพัทธสีมาวัดสุปฏิหาราม จังหวัดอุบลราชธานี ในวันที่ 12 เมษายน พ.ศ. 2479)

พระราชรัตน์โนบล (พิมพ์ นารโท). **ประวัติเมืองอุบลราชธานีสำนวนอีสานคัดจากโบราณ**. ม.ป.พ., 2530.

มณฑลทหารบกที่ 6 “ค่ายสรรพสิทธิประสงค์” จังหวัดอุบลราชธานี. **พระประวัติและพระกรณียกิจพลตรี พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์**. ม.ป.พ. (พิมพ์เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพ หม่อมเจ้าหญิงบุญจิราธร (ชุ่มพล) จุฑาธุช ม.ป.ช.ท. จ.ว. ณ เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส, 24 มิถุนายน 2513)

มหาสอน ศรีเอก. **ประวัติวัดหลวงเมืองอุบล**. อุบลราชธานี : โรงพิมพ์ศิริธรรม, 2506.

ยงยุทธ ชูแว่น. **ครึ่งศตวรรษแห่งการค้นหาและเส้นทางสู่อานาคตประวัติศาสตร์ท้องถิ่นไทย : ว่าด้วยความเป็นมา สถานภาพ แนวคิด วิธีการศึกษา และบทบาทในสังคมปัจจุบัน**. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

ระลึก ธานี. **อุบลราชธานีในอดีต (พ.ศ. 2335 - 2475)**. อุบลราชธานี : สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดอุบลราชธานี, 2524.

ระลึก ธานี. **บ้านชีทวน**. อุบลราชธานี : ม.ป.พ. (พิมพ์เป็นที่ระลึกในงานยกข่อฟ้าอุโบสถและตัดลูกนิมิต วัดธาตุสวนตาล ตำบลชีทวน อำเภอเขื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี 6-7-8 เมษายน พ.ศ. 2527)

เสนอ นาระคล. **ประวัติเมืองอุบล การศึกษาประชากรของอุบลราชธานี ความสำคัญของการศึกษาประชากร ข้อเสนอแนะบางประการเกี่ยวกับสุขภาพและโรคภัยไข้เจ็บ**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ห้างหุ้นส่วนจำกัดนิติบุคคลนิยมวิทยา, 2516. (ที่ระลึกงานพระราชทานเพลิงศพนายกนก รัตนยุทธ ณ เมรุวัดสุปัฏนารามวรวิหาร อำเภอเมืองจังหวัดอุบลราชธานี 3 พฤศจิกายน พ.ศ.2516)

สิน ศรีภา. **ประวัติวัดวา ศาสนา เมืองอุบลข.** อุบลราชธานี: ม.ป.พ. (พิมพ์เป็นบรรณาการในงานกฐินทำนออิปติกรรมป่าไม้และผ้าป่าสามัคคี ทอด ณ วัดทุ่งศรีเมือง อ.เมืองจ.อุบลราชธานี 1 พฤศจิกายน พ.ศ. 2513)

สิน สงเคราะห์. **ตำนานเมืองอุบล**. ม.ป.พ., 2504.

สุเปีย ทาปทา. **ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นอีสานและอุบลราชธานี**. อุบลราชธานี : ม.ป.พ., 2548.

หมუნ โสมะฐิติ. **ประวัติวัดศรีทองและเมืองอุบลราชธานี (อย่างสังเขป)**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การพิมพ์พาณิชย์, 2505.

อรรถ นันทจักร์. **เผ่าพันธุ์วิทยาใน สปป. ลาว : มุมมองของคนเดินทาง**. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2535.

บทความในวารสารและหนังสือ

จำนวน พันธุ์มะโน. “เรื่องพระวอพระตา.” ใน **การประชุมวิชาการ เมืองและชุมชนโบราณในภาค**

ตะวันออกเฉียงเหนือ วันที่ 26 - 29 สิงหาคม 2529, 100 - 132. ชลิต ชัยครรชิต, บรรณาธิการ. ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2529.

ฉลอง สุนทราวาณิชย์. “สถานภาพของการวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น : กรณีอีสาน ระหว่าง พ.ศ. 2503 - 2535.” ใน **สถานภาพงานวิจัยสาขาประวัติศาสตร์ในประเทศไทย ระหว่าง พ.ศ. 2503 - 2535**, 139 - 173. แดมสุข นุ่มนนท์, บรรณาธิการ. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, 2535.

“พงศาวดารหัวเมืองมณฑลอีสาน.” ใน **ประชุมพงศาวดารภาค 4 เล่ม 3**, 17 - 53. กรุงเทพมหานคร: องค์การค้าของคุรุสภา, 2506.

ไพฑูริย์ มีกุล. “แนวคิดและแนวทางในการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่น.” **วารสารสุโขทัยธรรมมาธิราช** 20, 2 (กรกฎาคม - ธันวาคม 2550): 21 - 39.

เลียง ไชยกาล. “ปาฐกถาเรื่องสภาพจังหวัดอุบลราชธานี.” ใน **ปาฐกถาของผู้แทนราษฎรเรื่องสภาพของจังหวัดต่าง ๆ**. พิมพ์ครั้งที่ 2, 8 - 19. สมาคมมิตรภาพญี่ปุ่น - ไทย, บรรณาธิการ. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), 2539.

สายชล วรณรัตน์. “การศึกษาประวัติศาสตร์นิพนธ์ในประเทศไทย.” **วารสารธรรมศาสตร์** 9,1 (กรกฎาคม - กันยายน 2522): 150 - 166.

อรรถ นันทจักร. “สถานภาพการศึกษาประวัติศาสตร์เมืองอุบลฯ.” ใน **รวมบทความทางวิชาการ : อีสานคดีศึกษา**, 25 - 32. อรรถ นันทจักร, บรรณาธิการ. มหาสารคาม: ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2537.

วิทยานิพนธ์และงานวิจัย

ดารารัตน์ เมตตาริกานนท์. **การรวมกลุ่มทางการเมืองของ ส.ส.อีสาน พ.ศ. 2476 - 2494**.

วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543.

พิมพ์รด พิพัฒน์กุล. **บทบาทของรัฐบาลและผู้นำทางการเมืองไทย ต่อขบวนการต่อสู้เพื่อเอกราชลาวระหว่าง พ.ศ. 2483-พ.ศ. 2492**. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544.

ไพฑูริย์ มีกุล. **การปฏิรูปการปกครองมณฑลอีสานในสมัยที่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ทรงเป็นข้าหลวงใหญ่ (พ.ศ. 2436 - 2453)**. วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะศึกษาศาสตร์ วิทยาลัยวิชาการศึกษา, 2515.

สมศรี ชัยวณิชยา และคณะ. **สถานภาพความรู้ประวัติศาสตร์เมืองอุบลราชธานี**. อุบลราชธานี : คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, 2550.

สุวิทย์ อิศาศวัต. **รายงานวิจัยประวัติศาสตร์อีสาน 2322 - 2488**. ขอนแก่น : ภาควิชาประวัติศาสตร์และโบราณคดี คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น และ ศูนย์วิจัยพหุลักษณะสังคมลุ่มน้ำโขง คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2549.

อ๋มใจ ศีระะภูมิ. **การปรับเปลี่ยนวรรณกรรมไทยภาคกลางเป็นวรรณกรรมท้องถิ่นอีสาน**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา (เน้นมนุษยศาสตร์) คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2541.

อนุชิต สิงห์สุวรรณ. ประวัติศาสตร์นิพนธ์อีสาน พ.ศ. 2475 ถึงสิ้นทศวรรษ 2520.

วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศึกษา คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2553.

อรรถ นันทจักร. ประวัติศาสตร์นิพนธ์อีสาน : การวิเคราะห์ประเพณีการจดบันทึกประวัติศาสตร์หัวเมืองอีสานถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2529.

สัมภาษณ์

นวลอนงค์ ศรีทานนท์. (28 กุมภาพันธ์ 2557). สัมภาษณ์. ข้าราชการบำนาญ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี. สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี อำเภอมือเืองฯ จังหวัดอุบลราชธานี.